

Dân ca Ví, Giặm xứ Nghệ - Di sản văn hoá phi vật thể nhân loại

Dân ca Ví, Giặm là loại hình nghệ thuật trình diễn dân gian chiếm vị trí quan trọng trong đời sống văn hóa tinh thần của người dân xứ Nghệ. Những làn điệu Ví, Giặm mộc mạc, sâu lắng toát lên tâm hồn, cốt cách con người Nghệ Tĩnh. Trải qua bao thăng trầm của lịch sử, loại hình sinh hoạt văn hóa độc đáo này vẫn chứng tỏ sức sống mãnh liệt của mình, tiếp tục được trao truyền và tồn tại bền bỉ trong đời sống đương đại.

1. Loại hình dân ca có lịch sử phát triển lâu đời

Hầu hết các nhà nghiên cứu văn hóa dân gian đều thống nhất rằng, dân ca Ví, Giặm, cũng giống như nhiều loại hình dân ca khác của vùng đồng bằng Bắc Bộ, có nguồn gốc từ cuộc sống lao động, sinh hoạt của các tầng lớp nhân dân. Chính vì lẽ đó, để chỉ ra được chính xác mốc thời gian ra đời của loại hình này là rất khó. Chỉ biết rằng, đến thế kỷ XVII - XVIII hát Ví, Giặm đã rất phát triển và trở thành hình thức trình diễn dân gian phổ biến trong cộng đồng cư dân Nghệ An và Hà Tĩnh.

Từ hình thức văn nghệ dân gian của người dân lao động, qua sự gọt dũa, tu chỉnh của nhiều thế hệ nghệ nhân, nho gia, danh sỹ, khoa bảng... theo dòng thời gian, loại hình dân ca này ngày càng được hoàn thiện. Đó là sự hoàn thiện về: bố cục chặt chẽ, câu từ tinh tế, vần điệu chất lọc để trở thành một loại hình văn nghệ hấp dẫn có giá trị nghệ thuật cao. Trong kháng chiến chống Pháp và chống Mỹ, dân ca Ví, Giặm được cải biên thành những bài về, đối ca, hoạt ca, trở thành công cụ hữu hiệu để cổ vũ, động viên tinh thần của bộ đội, dân quân và nhân dân chiến đấu bảo vệ Tổ quốc. Hiện nay, dân ca Ví, Giặm vẫn được các cộng đồng người dân Nghệ An và Hà Tĩnh nâng niu giữ gìn.

Đại diện tổ chức UNESCO trao bằng công nhận dân ca Ví, Giặm Nghệ Tĩnh là di sản văn hóa phi vật thể của nhân loại cho đại diện Bộ VH-TT-DL
(Ảnh: Tư liệu)

Liên hoan dân ca Ví, Giặm xứ Nghệ năm 2018
(Ảnh: Tư liệu)

Tiết mục miêu tả nét sinh hoạt cộng đồng của người dân xứ Nghệ
(Ảnh: Tư liệu)

2. Loại hình nghệ thuật diễn xướng dân gian

Theo cuốn *Từ điển tiếng Việt* (Hoàng Phê chủ biên, Nxb Đà Nẵng - Trung tâm Từ điển học, 2011) thì hát dặm là “lối hát dân gian ở Nghệ Tĩnh, nhịp điệu dồn dập, lời dựa vào thơ năm chữ, hai câu cuối bao giờ cũng lặp lại về âm vận và câu chữ”, còn hát ví là “hát đối đáp có tính chất trữ tình giữa trai và gái trong lao động”. Dân ca Ví, Giặm có sức hấp dẫn mạnh mẽ bởi chúng là lối hát vừa mang tính ngẫu hứng, linh hoạt, uyển chuyển, vừa có tính lễ lối, quy cách, bài bản, thể hiện rất rõ những đặc tính bản sắc địa phương. Đây là loại hình sinh hoạt văn nghệ không đòi hỏi cầu kỳ về không gian, thời gian, hoàn cảnh diễn xướng, không cần đến nhạc cụ, đạo cụ, trang phục phức tạp, có thể thực hành một cách cá nhân hoặc tập thể từ các nhóm nhỏ đến trình diễn trước đông đảo công chúng....

Về thể thức trình diễn: Hát Ví được diễn xướng theo ba hình thức: *hát lẻ, hát đối và hát cuộc*. Trong đó, *Hát lẻ* là hát một mình trong lúc lao động, sinh hoạt, khi người hát một mình cấy hái, gặt lúa, chèo thuyền, ru con... *Hát đối* là hình thức hát đối đáp có nam và nữ, có thể diễn ra ở bất cứ không gian nào. Gần giống với hát đối, *Hát cuộc* cũng là hát giao duyên nam nữ nhưng lại có trình tự, quy cách, thủ tục chặt chẽ hơn và thường diễn ra ở các phường nghề. Quy trình hát Giặm cũng có ba chặng như hát Ví, song, các bước không chặt chẽ, nghiêm ngặt bằng.

Về âm điệu, làn điệu, tiết tấu: Nếu nói Hát Ví là thể hát tự do, âm điệu lời hát phụ thuộc vào bối cảnh, tâm tính của người hát. Khi buồn thì hát giọng trầm; khi vui hát giọng cao, phấn khởi; khi giận hờn thì hát giọng gấp gáp, bức tức. Thì Hát Giặm là thể *hát nói* có nhịp điệu, tiết tấu, nhịp, phách, rõ ràng. Hai lối hát này luôn được sử dụng xen kẽ cùng nhau. Mỗi điệu hát là một nỗi niềm, một cách thể hiện riêng, nhưng tất cả đều toát lên cái hồn vía, cốt cách của con người xứ Nghệ.

Về mặt ca từ: Dân ca Ví, Giặm thường lấy chất liệu từ các bài thơ lục bát, song thất lục bát, lục bát biến thể, thơ ngũ ngôn, vè..., nên ca từ rất cô đọng, súc tích, dễ thuộc, dễ nhớ, dễ hát.

Có thể nói, dân ca Ví, Giặm là một sân chơi phóng khoáng để người dân Nghệ Tĩnh thể hiện khả năng ngẫu hứng, ứng tác của mình. Qua đó, họ có thể thỏa sức sáng tạo, góp phần làm giàu thêm kho tàng dân ca địa phương ngày càng phong phú, đa dạng.

3. Di sản văn hóa phi vật thể của nhân loại

Dân ca Ví, Giặm có nội dung mô tả cuộc sống sản xuất, sinh hoạt đến phản ánh lịch sử, phong tục, tập quán, lễ nghi, ca ngợi tình yêu quê hương, đất nước và tình yêu nam nữ. Những nội dung này lại được thể hiện một cách sâu lắng, thiết tha bởi những con người luôn phải kiên cường đấu tranh với hoàn cảnh thiên nhiên đầy khó khăn, thách thức, nơi miền Trung khí hậu khắc nghiệt.

Các bài dân ca Ví, Giặm đều mang tính giáo dục sâu sắc, góp phần giáo huấn con người trên mọi phương diện đạo đức, luân lý, lối sống: đề cao lòng hiếu thảo, kính trọng cha mẹ, ca ngợi tình yêu chung thủy, cuộc sống nghĩa tình, tâm lòng trung thực, cao thượng, nhân ái... Do vậy, nó là một công cụ hữu hiệu góp phần giữ gìn, trao truyền những thuần phong mỹ tục, lối ứng xử tốt đẹp, các giá trị văn hóa truyền thống. Với những giá trị nhân văn sâu sắc ấy, dân ca Ví, Giặm đã có những đóng góp không nhỏ trong việc hình thành nhân cách con người Nghệ Tĩnh, trong việc tạo dựng những đặc trưng văn hóa của một vùng đất nổi tiếng là hiếu học và khoa bảng.

Vì những giá trị tốt đẹp đó, Dân ca Ví, Giặm tại Nghệ Tĩnh đã được nước ta công nhận là di sản văn hóa phi vật thể cấp Quốc gia. Đặc biệt, ngày 27.11.2014 tại Paris, Ủy ban Liên Chính phủ Công ước UNESCO đã công nhận Dân ca Ví, Giặm là di sản văn hóa phi vật thể đại diện cho nhân loại.

Hữu Nghĩa (TH)